

KIHALLGATÁSOM IMRÉDY BÉLÁNÁL

Ezerkilencszázharmincyolc végén Imrédy Béla miniszterelnök telefonáltatott nekem, hogy a zsidó kivándorlás és egyéb zsidó kérdések ügyében menjek fel hozzá, és ha jónak látom, vigyek magammal a felekezet részéről más képviselőket is.

A meghívás alapján 1938. dec. 20-án de. 1/4 12-kor Kahan Frankl az ortodox iroda elnöke és dr. Wilhelm Károly a Pesti Izr. Hitközség elöljárója társaságában megjelentem a miniszterelnöknél. A kihallgatás lefolyásáról és részleteiről a kihallgatásról való visszaérkezünk után pontos feljegyzéseket készítettünk, amelyekről a következőkben számolunk be:

– A miniszterelnök azzal fogadott, hogy azért kéretett minket, hogy a zsidó kivándorlás kérdését velünk megbeszélje.

Első kérdése ennek folytán az volt, hogy a három hitfelekezeti tagozatnak van-e olyan közös szerve, amely a kivándorlás kérdését letárgyalhatja.

Stern és Kahan azt válaszolták, hogy a három felekezeti tagozat már létesített egy közös bizottságot, szervezetet, amely a kivándorlás kérdését is mindhárom tagozat nevében illetékesen tárgyalhatja.

A miniszterelnök erre kijelentette, a maga részéről arra gondol, hogy a kivándoroltatás elősegítésére kormánybiztost nevez ki, aki mellé három tagot az illetékes hatóságok delegálnának, három tagot a hitfelekezetek, és ez a grémium tárgyalná le a kivándoroltatásnak legsürgősebb kérdését. Kérte, hogy jelöljünk meg három delegátust.

Stern válasza az volt, hogy inkább választja azt az utat, hogy nem delegáltat a grémiumba tagokat, mert a három hitfelekezeti tagozat által megalkotott szerv lenne az a tényező, mellyel a kivándorlás kérdése letárgyalható lenne. Nyomatékosan kérte továbbá, hogy ha létesítenek is hatósági szervet a kivándorlás előmozdítására, az ne nevezessék kormánybiztosnak, mert ez úgy a belföldön, mint a külföldön rossz hatást keltene, azt mondanák, hogy a zsidó ügyek kormánybiztosa, amire szükség nincsen.

A miniszterelnök erre azt válaszolta, hogy noha a

békeidőben is volt a kivándorlásnak kormánybiztosa, ő az elnevezéshez nem ragaszkodik, és tudomásul vette és felírta ez irányú kívánságunkat.

Dr. Wilhelm kifejtette, hogy a kivándorlás egy nehezen megoldható, hosszú lejáratú probléma, mert nincs hova kivándorolni, és nincs mivel kivándorolni. Elsősorban a német zsidóság sorsa intézendő el. Vele együtt az osztráké, azután rangsorban jönnek a szudétavidékiek és nincs kizárva, hogy Románia és Lengyelország előzi meg a magyar zsidókérdést. A kivándorlás kérdésével foglalkozó külföldi szervezeteknél még nem is tudatos, hogy egy magyar zsidó kivándorlási kérdés is van.

A miniszterelnök azt válaszolta, jól ismeri a nehézségeket, különösen azt, hogy nincs hova kivándorolni. A kormány mindent el fog követni ennek a kérdésnek a megoldására, tudatában van annak is, hogy más nemzetek zsidóságának kérdése esetleg megelőzi a magyar zsidóság kérdésének elintézését, mégis a kivándorlást tartja a legfontosabb levezető intézménynek.

Megadná a zsidóságnak az engedélyt, hogy külön hitközségi adókat vessen ki a kivándorlás elősegítésére, hogy gyűjtést eszközöljön, hogy a kivándorolni szándékozó iparosságot átképezze, átértékelje és e tekintetben a legmesszebb menő jóindulatot ígéri.

Stern: A kivándorlás kérdéseit részletesen és illetékes helyen letárgyalni kész. Rámutat a következő fontos körülményre:

Még arra sem kaptunk engedélyt, hogy képesítéshez kötött iparágakban tanfolyamokat állítsunk fel (A miniszterelnök feljegyezte); az iparnál is fontosabb az ifjúságnak mezőgazdasági szakra való átképzése, mert ha pl. Kanadába 30 iparost lehetne bevándoroltatni, ugyanoda örömmel fogadnának 300 mezőgazdasági ifjút. Alkalmat kell adni, hogy a hitközségek mezőgazdasági bérletet szerezzenek, amelyen a mezőgazdasági átképzés foganatosítható.

A miniszterelnök tancélokra belátja a kérés jogosságát. Megjegyzi és a kéréssel foglalkozni fog. Milyen területre gondolunk?

Stern: Legalább 300 k. hold területre volna szükség tancélokra.

Dr. Wilhelm: Nemcsak tancélokról van szó, létesíteni kell kishaszonbérleteket zsidók részére is; méltányos, hogy a zsidóktól elveendő föld egy része zsi-

Handwritten signature: Imrédy Béla

הרה"ג ר' שמואל קאהאן-פראנקל, בודאפעסט
R. Samuel Kahan-Frankel, Budapest

dó kishaszonbérlok kezére jusson, hogy bizonyítható legyen, hogy a zsidó is tud kigazda lenni.

Miniszterelnök: A Dunántúlon ismerek több zsidó kishaszonbérlok, de maradjunk a tancélokna. Ezt méltányosnak tartom.

Dr. Wilhelm: Nyomatékkal kell hangoztatnia, hogy a tancélokon túlmenően is szükség van mezőgazdasági földre.

Miniszterelnök: Hogy képzeli ezt?

Dr. Wilhelm: Úgy, hogy mezőgazdasági szövetkezetek alakítására kérünk engedélyt, nagyobb területeket kérünk a szövetkezet részére és a szövetkezet egyes zsidóknak fog területeket albérletbe adni és a vezetés szövetkezeti alapon közösen történik.

Miniszterelnök: Értem, egyenként milyen területre gondol?

Stern: 3–4 hold fejenként.

Dr. Wilhelm: Ez lehetetlen. 8–10 holdon alul nem lehet a szükséges minimumot megkeresni.

Miniszterelnök: Én is azt hiszem, hogy több kell 3 holdna. A kérdéssel foglalkozni fogok.

Stern: Tulajdonképpen azért kértük az audienciát, hogy megismerhessük az új zsidótörvény tartalmát. Nem hihetjük, hogy az újságban megjelent hírek igazak. Mi magyar zsidók vagyunk, és nem érzünk semmilyen különbséget a többi magyarral szemben. Nem hisszük azt sem, hogy az emancipáció, recepció stb. nullifikáltatnék. Arról is hallottam, hogy közjogi különállás terveztetik. Nem tudjuk elhinni.

Miniszterelnök: Sajnos nem vagyok abban a helyzetben, hogy mielőtt a törvényjavaslatot a parlamentbe benyújtom, részletes felvilágosításokat adjak, mert ez nem volna ildomos. A javaslat szövegét egyébként a ma délutáni minisztertanács fogja végleg megállapítani, de kész vagyok az urakat bizalmasan az alábbi felgásról tájékoztatni:

A magyar politika hosszú évtizedeken át a zsidóság asszimilációjára törekedett. Ezt szolgálta az emancipá-

ció, recepció, a vegyes házasság megengedése stb. Az asszimiláció nem sikerült, szembe kell néznünk a helyzettel, és ennek eredménye gyanánt az eddigi politikának az ellenkezőjét kell követnünk: disszimilatív politikát. Annak a módját kell megkeresnünk, hogy élhet a zsidóság a magyarság mellett, de együtt, összefonódva nem élhetnek. Kisebbségi meg gondolás van előtérben...

Dr. Wilhelm: A kisebbség más nyelven beszél, mint az ország lakosságának többsége, a kisebbség rendszerint mást akar, mint a többség; én ugyanazt a nyelvet beszélem, mint a többség és ugyanazt akarom is.

Miniszterelnök: Kérem, igaza van, a kisebbség megjelölés nem is a közkeletű értelemben szerepel itt. Mondtam is, hogy kisebbségfajta megoldásra törekszünk, talán népcsoportnak fogjuk nyilvánítani a zsidóságot...

Stern: Népcsoport vagy fajta, teljesen mindegy. Miniszterelnök Úr pirulában adja be a keserű orvosságot.

Miniszterelnök: Hát lényegileg nem vonom kétségbe, hogy faji megoldásról van szó. Higgyék el, hogy átmenetileg ez áll az urak érdekében is. Arról nem tudnám meggyőzni Önöket, hogy á la longue ez a megoldás a zsidóság érdeke, de higgyék el, hogy a mai helyzetben csakis ez a megoldás alkalmas a nyugalom helyreállítására. Én ismerem az urakkal ellentétes oldalon állóknak a nézetét is, mégpedig alaposan.

Kahan: Soha ebbe belenyugodni nem fogunk, mi védelmet kérünk Excellentiádtól. Nem érdemeltük meg ezt a megbélyegzést, és ha szabad kérdezni, mi haszna van ebből az országnak?

Miniszterelnök: A politikában nem mindig a haszon kérdése a döntő. Tessék úgy venni, hogy ez a kérdés le van zárva, s ha kívánják, előterjesztést teszek a minisztertanácsnak.

Stern: Tegyen Excellentiád önmagának előterjesztést. Ez ugyanaz, mintha a minisztertanácsnak tenné.

Miniszterelnök: A miniszterelnök sok mindent tehet, de a politikának bizonyos adottságain változtatni nem tud. Nem habozom kijelenteni, hogy a kérdésnek tervbe vett megoldásán változtatni sem akaratom, sem képességem nincsen.

Beszélnék a többi kérdésről, előrebocsátom, hogy mindenben, ami humánus, készséggel rendelkezésre állok.

Dr. Wilhelm: Azt halljuk, hogy külön zsidó szavazati jog és külön zsidó politikai képviselet lesz. Ezt a discriminalást kérjük mellőzni, ez jobban fáj minden anyagi korlátozásna.

Miniszterelnök: Már mondtam, hogy társadalmi, helyesebben közjogi és gazdasági elkülönítésre gondolunk. Ennek szükségképpen következménye, hogy az aktív és passzív választói jog is más lesz a zsidóságnál, mint az ország egyéb lakosságánál.

Dr. Wilhelm: Így több zsidó képviselő lesz, mint ma van.

Miniszterelnök: Az nem baj.

Stern: Vegye tudomásul a Miniszterelnök úr, hogy a zsidóság azokat, akik ilyen mandátumot vállalnak, kiközösíti magából.

Miniszterelnök: No, no!

Stern: Higgye el, hogy minden gazdasági kérdésnél sokkal fontosabb ez a kérdés. Figyelmébe ajánlom Excellentiádnak a megoldást, amely kínálkozik:

Mindég beszivárgásról hallunk, hát azok, akik 1850-ben itt éltek Magyarországon, azok beszivárgóknak te-

kinthetők? Minthogy körülbelül 1850-től zsidó anyakönyvek léteznek, megállapítható, hogy kinek az ősei éltek az országban ebben az időpontban. Ezek teljes mértékben asszimilálódtak, magyarrá lettek, ha nem voltak azelőtt azok – ezekre nyomatékos kivételt kérünk.

Miniszterelnök: Keresztülvihetetlen. Sokat gondolkoztunk rajta, elvi ellentétbe ütköznék. Azt mondtam, hogy nem az asszimilációra helyezük a súlyt, mi külön népcsoportnak tekintjük Önöket. Az asszimiláció tehát nem lehet kritérium.

Dr. Wilhelm: Komikus, hogy rá kell ébrednem arra, hogy nem vagyok egyenlő a többi állampolgárral.

Stern: Miért nem engedi meg nekem a törvényt, hogy én Mecserre szavazzak? Miért kell nekem Fábiánra szavaznom?

Miniszterelnök: Logikusan folyik az elvi felépítésből.

Stern: Tehát a parlamentben lesz egy gettópad a zsidó képviselők részére.

Miniszterelnök: Ne tessék azt gettónak nevezni.

Stern: Márpedig az.

Kahan: Mi lesz a hitközségekkel?

Miniszterelnök: Nyomatékosan jelentem ki, hogy a hitfelekezeti életet a törvény semmiben sem fogja érinteni. A hitfelekezeti szervezetek úgy maradnak, mint voltak.

Dr. Wilhelm: Excellentiád praktikus kérésekre kívánta a figyelmet terelni. Praktikus kérésem, hogy az iparigazolvány kiadási tilalom megszűnjön. Engedtessek meg a zsidóknak 10 alkalmazottnál nem több egyént foglalkoztató ipari üzemek és kiskereskedelem folytatása.

Miniszterelnök: Erről gondolkodni lehet, de nem hiszem, hogy a mai kisiparosság és kiskereskedelem az így támadó óriási konkurenciával bírni fog.

Dr. Wilhelm: De hiszen még 3 hónappal ezelőtt mindenki kaphatott iparigazolványt.

Miniszterelnök: Épp ezért szüntettük meg.

Dr. Wilhelm: Praktikus kérdés, milyen lesz az országos arányszám? Hiszen már a 20 %-os arányszám mellett sem áll rendelkezésre kellő utánpótlás.

Miniszterelnök: Az országos arányszám természetesen a mainál alacsonyabb lesz, mégpedig jóval. Én pontos számot még nem mondhatok, de rugalmas lesz a dolog, meg lesz a mód arra, hogy bizonyos kautálékkal az országos arányszámot lényegesen meghaladó arányszám alkalmaztassék.

Stern: Újra vissza kell térnem a közjogi megkülönböztetésre. Dédapám már itt túrta a földet Magyarországon. Nagypapám még gatyában járt, paraszt zsidó volt, én, az unoka, akinek vannak bizonyos érdemeim, mert hiszen Ferenc József nevezett ki udvari tanácsosává, egyszerre harmadrendű állampolgár legyek?

Miniszterelnök: Kérem, hagyjuk ezt a témát, én többet nem tudok mondani, mint amit már mondtam. Beszéljünk a humánomokról.

Dr. Wilhelm: A humanizmusoz tartozik a végrehajtásra szánt idő hosszúsága. Excellentiád kivándoroltatni akar, ismétlem: nincs hová és nincs miből.

Miniszterelnök: Még hozzátenném, hogy a vagyon egy részének kivételére vonatkozólag a transfer lehetőséget meg akarjuk adni. Gondolkodni kell a módokatokon. De elvileg a vagyon egy részének transferálását lehetővé kell tenni. Ismétlem, minden könnyebbéget megadunk.

Dr. Wilhelm: Milyen méretű kivándorlásra gondol?

Miniszterelnök: Nincs óriási számokról szó. Az első

zsidótörvény körülbelül 15 000 embert érintett, mondjuk, hogy a második zsidótörvénnyel együtt érintett emberek száma 30 000. Ha ezek 5 év alatt vándorolnak ki, egy évre jut 6000 ember, ami családdal együtt évi cca. 20 000 embernek felel meg. Ily méretű kivándorlást el tudok képzelni, vagyis 5 év alatt 100 000 ember vándorolhatna ki.

Stern: Hova tetszik gondolni? Hiszen minden egyes egyén kivándoroltatásához legalább 10 000 pengővel, ha nem többel kell számolni. Arra tessék gondolni, hogy az első évben kisebb legyen az elbocsátandók száma és azután fokozatosan emelkedjék.

Miniszterelnök: Nem mehetek az egyenletesség alá, az első zsidótörvény is egyenletes leépítést ír elő, az új zsidótörvény is egyenletes leépítést fog előírni.

Stern: Ha az első évben, tegyük fel, 3000 alkalmazását elveszített ember vándorol ki, úgy a következő években ez a 3000 ember kiviszi az apját, anyját, testvérét, unokatestvérét stb., hiszen mindig arra történik szemrehányóan hivatkozás, hogy a zsidóság milyen szolidáris. Hát nem lehet egyszerre nagy tömegeket kivándoroltatni.

Miniszterelnök: A kivándorlás könnyítésére minden hatóság rendelkezésre fog állani.

Dr. Wilhelm: A magyar útlevelekben a vallás fel van tüntetve. A világnak egy országa sincs, ahol ez a szabály. Mi célt szolgál a határt átlépőnél a külföldi hatóság figyelmét rögtön felhívni, hogy az, aki a határt átlépi, zsidó?

Miniszterelnök: Ez helyes gondolat. Meg fogom beszélni, mert belátom ennek jogosságát és okosságát, hogy az útlevelemből a vallásrovat törölhető-e. Én is úgy tudom, ahogy Ön mondja, hogy sehol sincs a vallás feltüntetve.

Dr. Wilhelm: Kivéve a legújabb időket, amikor a német zsidók útlevelebe egy „J” betűt nyomtak be.

Miniszterelnök: Folytassa a gondolatot.

Dr. Wilhelm: A gondolat talán nem egész lojális, mert arra mutat, hogy az eddigi gyakorlattal szemben a magyar hatóság el akarja titkolni a külföldi hatóság előtt az utazó vallását.

Miniszterelnök: A kérdés fontos, megértettem és beszélek a belügyminiszterrel.

Stern: Lesznek-e kivételek?

Miniszterelnök: Nem biztos még, néhány fontos elvi kérdésben a minisztertanács még nem foglalhatott állást, ma délután ez megtörténik. Ismétlem, sem a szövegben, sem az indoklásban ez a szó, hogy faj, nem fog előfordulni – nem akarunk ok nélkül fájdalmat okozni.

Stern: Én meg azt ismétlem, hogy egészen mindegy, ostyában adják-e be a keserű orvosságot, vagy ostya nélkül. Ki kell jelentenem, hogy ebbe soha belenyugodni nem fogunk.

Miniszterelnök: Szíveskedjenek megmondani, hogy a nagy kitérés láznak mi az oka?

Dr. Wilhelm: Az előbb már említettem a passzus ügyét, a kikeresztelkedések túlnyomó része azért történik, mert az emberek nem szeretik, ha a határon megnézik a vallás rovatot, amely külön pikantéria a magyar útlevelemben minden külföldi hatóság részére. Meggyőződésem, hogy a kikeresztelkedések, amelyek a hitközségek gazdasági létét is veszélyeztetik, lényegesen alábbhagynának, ha az útlevelemből a vallás rovat törölnétek.

Miniszterelnök: Ezt magam is hiszem és mondtam már, hogy a kérdéssel foglalkozni kívánok.

Dr. Wilhelm: De a kikeresztelkedési láznak további oka, hogy elterjedt valahogy az a hír, hogy egy utólagos határidő fog megnyílni az 1919. augusztus 1-ji helyett.

Miniszterelnök: Ellenkezőleg, az 1919. augusztus 1-ji határidő is érvényét veszti.

Dr. Wilhelm: További oka a kikeresztelkedési láznak, hogy elterjedt a híre, hogy keresztény szülők gyermeke már keresztény. Ha tehát a gyermek születése előtt a szülők kikeresztelkednek, úgy az újszülött akkor is keresztény, ha eredetileg szülei zsidók is voltak.

Miniszterelnök: Erről nem illene részletesen nyilatkoznom. Nem is tudnám a végső döntést megmondani. Nevezetesen, hogy a leszármazásnál milyen messzire megyünk a vizsgálatban, de azt mondhatom, hogy leszármazási alapon fog a definíció megtörténni.

Ezt követőleg mindhárman, akik megjelentünk, megismételtük a diskurzus lényegét, és újólág a közjogi discrimináció elejtését kértük elsősorban.

Végül Stern nyomatékosan felhívta a Miniszterelnök figyelmét azokra a szörnyű gazdasági károkra, amelyek az országot bel- és külföldön egyaránt elkerülhetetlenül érni fogják, nemcsak azokra a zökkenőkre, amelyek a gazdasági életben szükségképpen elő fognak állani, hanem a külföldi előnytelen visszahatásra is hivatkozott.

Miniszterelnök: E tekintetben semmiféle nyilatkozatot nem tett.

12 óra 5 perckor a titkár jelentette, hogy a küldöttség megérkezett.

Imrédy a diskurzust befejezte, és beléptek helyettünk Zichy János vezetésével a keresztény párt küldöttségének tagjai.

Megj.: Imrédy a nála küldöttségben megjelent neológ és ortodox zsidó vezetőknek kijelenti: „Egymás mellett meglehetnek a magyarok és a zsidók, de egymással nem.” – Kahan-Frankal Samu és Stern Samu közlése. Lévai Jenő: Fekete könyv. 42. old. Lásd itt a naplóban 228. old.

A PÁRIZSI ÉS LONDONI ÚT

1933. január 30-án a nemzetiszocializmus uralomra jutott Németországon. Ezzel megindult a zsidóság tervszerű üldözése először Németország, majd utána egyre jobban szélesbülő hullámokban Európa területén. Az üldözések okozta szerencsétlenségek elhárítására már a nemzetiszocializmus uralmának első évében, 1933-ban nemzetközi segítő szervezet, a Wanderfürsorge alakult, hogy a meginduló új zsidó népvándorlásokon egész Európában mindenütt segítsen, ahol erre szükség van. A magyar zsidóság még a zsidótörvények előtt bekapcsolódott a nemzetközi mozgalomba, hogy a külföldi államokból Magyarországra menekülő és a magyar eredetű zsidó menekülteken segítsen, esetleg Palesztinába való kivándorlásukat előmozdítsa. A nemzetközi zsidó szervezetek munkájába azonban sokkal nagyobb mértékben kapcsolódott be a magyar zsidóság 1938 óta. Az eviani nemzetközi menekültügyi konferencián betegségem miatt csak a Pesti Izraelita Hitközség főtítkára képviselte a magyarországi zsidóság szervezetét, az Országos Irodát, de naponta felhívott telefonon és így módomban volt nemcsak állandóan tájékozódni az ügyek állásáról és a tárgyalásnak menetéről, hanem a szükséges utasításokat is megadhattam. Az eviani konferencia eredménye az volt, hogy a nagy francia, angol és amerikai zsidó segítő

Stern Samu párisi és londoni tárgyalásai

Mint értesültünk, Stern Samu nemcsak a magyar zsidóság társadalmi és szociális helyzetét a helyszínen belülről tanulmányozta, hanem az ottani nagy zsidó humanitárius szervezetekkel tárgyalásokat folytatott.

Stern Samu elnök utazását hónapokon át tartó írásbeli tárgyalások készítették elő. A nagy nyugateurópai zsidó szervezetek már el is küldötték az el-

mult hónapokban ide megbízottainkat, akik a magyar zsidóság társadalmi és szociális helyzetét a helyszínen belülről tanulmányozták. Az erről szóló jelentések már beérkeztek Párizsba és Londonba és most ezeknek a tárgyalásoknak befejezésére utazik ki az Országos Iroda elnöke.

Stern Samu elnök és Eppler Sándor főtítkár párisi és londoni tárgyalásai körülbelül két hetet fognak igénybe venni.

szervezetek elismerték a magyar zsidóság segélyre szorultságát, és felekezetünket felvették arra a jegyzékre, ahol a kivándorlásra és segélyre szoruló zsidó közösségek foglaltak helyet. Mindaddig ezt nem lehetett elérni, mert Magyarországon nem lévén zsidótörvény és zsidó kivándoroltatás, a külföldi zsidó szervezetek vezetői nem voltak hajlandók elismerni, hogy Magyarországon zsidóüldözés folyik, mert ők csak akkor voltak hajlandók támogatni az egyes országok zsidóságát, ha ott zsidóüldözés és kitelepítés folyt. Még az eviani konferencián is súlyos nehézségekbe ütközött az első zsidótörvények rendelkezéseinek és hatásainak a köztudatba való bevitelére és a magyar zsidóság segélyre szorultságának elismertetésére.

Az alapokat tehát az eviani konferencia alkalmával lefolytatott tárgyalásokon leraktuk. Az épületet azonban fel kellett építeni, a tárgyalásokat be kellett fejezni, és nemcsak elvi, hanem gyakorlati és tényleges eredményeket is el kellett érni, mert az idő sürgetett, és a parlament már tárgyalta a második zsidótörvényt. Nem volt más hátra, mint személyesen kimenni külföldre, és a helyszínen megvizsgálni, mit lehet elérni és elintézni a nemzetközi szervezeteknél a magyar zsidóság ügyében. 1939 májusában Eppler Sándor főtítkárral Párizsba és Londonba utaztam, hogy az eviani megbeszéléseket folytassam és befejezzem.

Nem volt könnyű a dolgunk, mert bár Párizsban és Londonban közvetlenül tárgyalhattunk a zsidóság legnagyobb világszervezeteinek vezetőivel, nyomasztó érzésünk támadt, amikor láttuk, hogy a zsidóságnak oly sok felől szorongatott tömegeiben a magyar zsidóság szomorúsága és panasza mennyire a hátsó sorokba szorul még, az előteret pedig a mi panaszainkat túlharsogva a német, osztrák, cseh és szlovák zsidóság tragikumai foglalta le és indította elsősorban segítségre az illetékeseket. Valóságos kálvária járás volt a sorsunk, amint intézménytől intézményhez mentünk és mindenütt iparkodtunk megismertetni a magyar zsidóság súlyos helyzetét és meggyőzni a vezetőket arról, hogy a segítés szükségének elvi megállapításán és elismerésén túlmenően a gyakorlati segélynyújtás sürgős szüksége is időszerű. Fokról fokra bontakozott ki a megértés sorsunk iránt mind Párizsban, mind Londonban és az izgalmas kálvária járás azzal a megnyugtató eredménnyel végződött, hogy megnyílt a magyar zsidóság számára is a nagy külföldi zsidó szervezetek támogatásának forrása és ebből a forrásból ugyanolyan értékű segítséget jut nekünk, mint amennyit önmagunk áldozunk erre a célra.

Párizsban az Ica, a Hicem, a Párizsi Alliance és a Joint vezetőivel tárgyaltunk.

Az Ica vezetője Louis Oungre volt, akivel már a párizsi világkonferencia alkalmával megismerkedtem és aki igen nagyban előmozdította a vezetése alatt álló szervezetnél, a Jewish Colonization Association (ICA) a magyar zsidó ügyet. Ez a szervezet báró Hirsch Móric alapítója volt, és mint nevéből is kiderül, a zsidó telepítés és kivándoroltatás kérdésével foglalkozott kezdettől fogva, mezőgazdasági telepek létesítése útján óhajtván szolgálni a zsidóság ügyét. Az európai zsidó-üldözések fokozott mértékben tették időszerűvé az Ica már korábban folytatott működését, és éppen az általa különböző tengerentúli államokban létesített mezőgazdasági telepek segítségével oldódott meg az egyes európai államokból kiüldözött zsidóság egy részének megélhetési problémája. Segítette azonban az Ica a zsidóság eredeti európai lakóhelyein létesült zsidó mezőgazdasági telepeket is avégből, hogy a zsidókat a mezőgazdasági foglalkozás felé irányítsa, és így húzza ki a mindenütt gazdasági indokokból fakadó zsidóüldözésnek méregfogát. Oungre-al való tárgyalásaink eredményeképpen elértük azt, hogy az Ica vállalkozott bevándorlási engedélyek megszerzésére, másrészt a magyarországi belső zsidó telepítés megszervezésére olyan formában, ahogyan ezt mintegy 8 év óta a ruszin területen tette. Itt ugyanis az ott élő 5–6 holddal rendelkező szegény zsidók számára szövetkezeteket alapított. Ezek a szövetkezetek tehénvel, kecskével, juhval látták el a zsidó kisgazdákat, méhészetre oktatták őket és kisbirtokaikat gyümölcsstermelésre rendezték be. Az Ica a magyar kormány hozzájárulása esetén hajlandó volt ezt a rendszert a trianoni Magyarország területén is bevezetni, de készen nyilatkozott arra is, hogy előmozdítsa a magyar zsidóság tengerentúli letelepülését az Argentínában, Brazíliában és Kanadában helyezze el a kizárólag mezőgazdasággal foglalkozó magyar zsidókat.

Nem kisebb jelentőségű eredményeket értünk el a HICEM párizsi vezetőivel. Edouard Oungre-al és James Bernsteinnel, a Hicem (Hias-Ica Emigration Association) ez az amerikai Joint, a New York-i HIAS és a berlini Emigdirect társulása révén létrejött, kivándorlási támogató szervezet vállalkozott arra, hogy az Ica által a Joint támogatásával Magyarországon felállítandó zsidó kivándorlási irodán keresztül és 46 tengerentúli fiókja útján elősegíti szakképzett ipari munkások, esetleg más szakképzett egyének egyéni kivándoroltatását, és azonnal hajlandónak mutatkozott 30 szakképzett ipari munkásnak különféle országokba való kivándoroltatására.

Legfontosabb eredményeket azonban a zsidóság legnagyobb világszervezetével, a Jointtal való tárgyalásaink során értük el. Az American Joint Distribution Committee, röviden Joint feladata mindig a szociális segítség volt, amelyet részben az egyes országok szükséglet látó zsidóságának anyagi támogatásával, részben a Hicem szervezetén keresztül és az Ica segítségével a kivándoroltatás és telepítésben oldott meg. A Joint párizsi vezetője ottlétünk idején már dr. Morris C. Troper volt, aki New Yorkból Párizsba tette át székhelyét, és onnan irányította a szervezet hatalmas jótékonyági munkáját. Mindig nagy megértést tanúsított a magyar ügy iránt, ami részben magyarországi származású feleségének volt köszönhető. A vele való tárgyalások eredményeként Magyarországot is bekapcsolták a Joint segítő akciójába, és az állástalanná váló vagy már azzá vált magyar zsidók belső gondozására

EPPLER SÁNDOR

szükséges 15 millió pengő felét hajlandó volt megfizetni, feltéve, hogy a magyar zsidóság is ugyanannyival járul hozzá. A Joint és az Ica együttesen vállalkoztak a zsidó hitelszövetkezetek támogatására, amennyiben ilyenek Magyarországon alakulnának.

Ugyancsak Párizsban székelt az eredetileg Oroszországban létesült ORT (Organisation et Reconstruction de Travail) szervezet is, amely ipari, kereskedelmi és földműves pályára képezte ki a különböző országok zsidóságát; korszerű gépekkel felszerelt műhelyeket létesített számukra, anyagot bocsájt rendelkezésre, zsidó földművelési szövetkezeteket, mechanikai és háziipari műhelyeket állít fel és foglalkozik újabb munkaterületek felkutatásával is. Magyarországra még 1938-ban hívta fel az Ort vezetőinek figyelmét a németországi Ort szervezet elnöke, Wilhelm Graetz és öneki köszönhető, hogy aránylag könnyen sikerült felvennünk a kapcsolatokat az Ort párizsi vezetőivel. Megbeszéléseink teljes eredménnyel jártak. Biztosítottuk 50 gyermek mezőgazdasági kiképzését Közép-Franciaországban, fejenként havonta 240 frank költséggel, továbbá 50 gyermek ipari kiképzését Leedsben heti 1 font fejenkénti költséggel. Megbeszéltük a dél-franciaországi mezőgazdasági telepítések kérdését is, amelyhez 40–50 holdnyi terület megszerzése esetén 70–80 000 frankra lett volna szükség. A legfontosabb eredmény azonban az volt, hogy az Ort 50 százalékban vállalta a magyar zsidóság ipari átképzésének költségeit.

A Párizsban élő magyar zsidók lelkesen támogatták ügyünket, de nagy megértést tanúsított a magyar zsidóság kérdései iránt a párizsi Alliance Israélite Universelle és egyben a párizsi hitközség elnöke, báró Rothschild és a Jewish Agency elnöke, a cionista világszervezet feje, Chaim Weitzmann is.

Londonban lord Wintertonnal, továbbá Henderson, Procter és Casaleth képviselőkkel folytattam beható tárgyalásokat a segítés munkájáról és arról, hogy külön

angol bizottság alakuljon, amely felekezeti különbség nélkül foglalkozzék a magyar menekültek ügyeivel. Közvetőleg jegyzem meg, hogy Henderson és Prokter képviselők, akik a revíziós mozgalom ügyét az angol alsóházban hatékonyan képviselték, többször jártak Magyarországon és minden egyes alkalommal felkerestek. Az angol államférfiakon kívül igen nagy megértéssel kezelték ügyünket a felekezeti élet képviselői, lord Reading, lord Rothschild, Mr. és Mrs. Izrael Sieff, Nevill Laski professzor, Salomon Halff, Golschmidt és a magyar születésű dr. Herz londoni főrabbi, akikkel való megbeszélés eredményeként létrejött Londonban egy magyar zsidó bizottság, amelynek feladata az volt, hogy a londoni nemzetközi zsidó szervezetek előtt támogassa a magyarországi zsidóság ügyeit. A bizottságban egyébként az említett három képviselő helyet foglalt. Ez a bizottság abban különbözött a többi országok zsidói érdekében alakult bizottságoktól, hogy ebben keresztények is helyet foglaltak, míg amazokban kizárólag zsidók vettek részt.

Megkíséreltük londoni utunk során, hogy érintkezésbe lépjünk az összes domíniumok londoni kirendeltségeivel és igyekeztünk előkészíteni a domíniumokba való zsidó kivándorlás útját. Angol barátaink és az angol zsidó felekezeti vezetők ebben az igyekeztünkben is lelkesen támogattak minket.

A párizsi és londoni úttal befejeződtek a külföldi zsidóság képviselőivel folytatott tárgyalások. Nemsokára kitört a második világháború és a magyar zsidóság megsegítése most már teljesen a magyarországi vezetőkre hárult. Ha a háború nem tört volna ki, a bizottság működésének tényleges eredménye is lett volna, és a magyar zsidóság helyzete másként alakulhatott volna.

A napló teljes szövegének kiadását tervezi a Múlt és Jövő kiadó

B U D A P E S T I K Ö N Y V S Z E M L E		
BUDAKISZ		
KRITIKAI IRÁSOK		
A TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK		
KÖRÉBŐL		
FILOZÓFUS HALLGATÓK - FILOZÓFIAI TANKÖNYVEKRŐL		
PANETH GÁBOR - A PSZICHOANALÍTIKUSOK GENERÁCIÓI		
RUGÁSI GYULA - TATÁR GYÖRGYRŐL		
BAK JÁNOS - FÜGEDI ERIKRŐL		
MADARÁSZ ALADÁR - HOGYAN LETT POLITIKAI A GAZDASÁGTAN?		
SZABÓ JÚLIA - AZ AVANTGÁRD ÉS AZ ORSZÁGHATÁROK		
CSÁKY MARIANNE - BUKSZ-BESZÉLGETÉS MARÓTH MIKLÓSSAL		
TISZTELETKÖR - SZÜCS JENŐ: AZ UTOLSÓ ÁRPÁDOK		
LEVELEZÉS, VITA, RÖVID BÍRÁLATOK		
MI A PÁLYA?		
M E G J E L E N I K	1994. ŐSZ	N E G Y E D É V E N T E